П.С. Чуткий,
аспірант
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

СПІВРОБІТНИЦТВО ПАКИСТАНУ ТА КИТАЮ У ГАЛУЗІ ЯДЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Зроблено спробу дослідити історію та масштаби співробітництва Пакистану і Китаю у сфері ядерних технологій. Охарактеризовано передумови, причини та сучасний стан пакистано-китайських відносин у ядерній галузі.

Ключові слова: *Китай, Пакистан, Група ядерних постачальників (ГЯП), МАГАТЕ, ядерні технології.*

Partnership of Pakistan and China in the Sphere of Nuclear Technology

The paper is an attempt to consider the history and extent of Pakistan – China nuclear cooperation. The precondition, causes and current state of relations between Pakistan and China on nuclear cooperation have been analyzed.

Key words: *China, Pakistan, NSG, International Atomic Energy Agency (IAEA), nuclear technology.*

Співробітництво країн у сфері ядерних технологій посідає вагоме місце у світі і ставить низку важливих питань, оскільки зачіпає проблеми міжнародної безпеки. Насамперед важливим видається розгляд питання доцільності допомоги з боку впливової у світі держави у розвитку ядерної програми країні, яка розвивається. У даному випадку – внеску Китаю у створенні та підтриманні ядерних технологій Пакистану на належному рівні. Часто всупереч волі світової спільноти.

Актуальність дослідження даної проблеми тісно пов’язана з міжнародним контролем за розповсюдженням ядерних технологій. Мета роботи полягає у висвітленні відносин Пакистану та Китаю у ядерній сфері як наочної демонстрації співробітництва країн у цій галузі для досягнення військового паритету в регіоні та одного зі складників економічних зв’язків між ними.

З проблемами становлення ядерної енергетики та зброї масового знищення Пакистану, а також допомоги у цьому Китаю, можна ознайомитися в працях таких дослідників: С. Рамана [1], Р. Джеффрі-Сміта [2], Д. Уорріка [2] та Ш. Кана [3].

Серед української історіографії, пов'язаної з такою вузькоспеціалізовано тематикою, варто виокремити насамперед роботи С. Галаки [4] та І. Тихоненко [5].

Пакистано-китайське ядерне співробітництво розпочалося ще в 1971 р. після поразки Пакистану у війні з Індією, внаслідок чого керівництво країни розпочало курс на отримання зброї масового ураження. Особливе прискорення ядерної програми в Пакистані відбулося після успішного випробування першої атомної бомби Індією в 1974 р. Паралельно з пакистано-індійською конфронтацією погіршилися відносини багатьох країн із Китаєм. Причиною цього стали наслідки політики, яку проводив комуністичний режим Мао Цзедуна на міжнародній арені. Пакистан став посередником між США та Китаєм. Також зберігаються територіальні суперечності Китаю з Індією (область Аксай-Чин). Варто підкреслити, що у комплексі це призвело до встановлення більш тісних контактів між Пакистаном та Китаєм.

Зокрема, згідно заповіту Зульфікара Алі Бхутто, першим роком китайсько-пакистанського співробітництва у ядерній сфері на зразок аналогічного співробітництва Пакистану з американськими фірмами, був 1976 р. [1]. Проте, на відміну від американо-пакистанської угоди про співробітництво у галузі ядерної енергії, яка була підписана ще в 1954 р., пакистано-китайські ядерні домовленості були довгий час засекречені і станом на сьогодні початок цих відносин також не є офіційно оприлюдненим.

Від самого початку існування ядерної програми Пакистану її можна умовно поділити на розробку військового ядерного потенціалу та програму «мирного атому». Умовний поділ на два напрями у розвитку в цій сфері пов'язаний з ядерною програмою Пакистану, що дає підстави для західних аналітиків припускати розмиття меж між мирними та військовими цілями в розробці ядерних технологій цієї країни, і як наслідок, створює занепокоєння з боку членів Групи ядерних постачальників та МАГАТЕ. Група ядерних постачальників була створена в 1974 р. у складі 48 країн. Історія МАГАТЕ починається зі створення в 1957 р. у Відні і станом на 5 січня 2019 р. налічує 171 країну-члена [6].

Показовим у даному випадку було те, що Китай прийняв численні зобов'язання з нерозповсюдження та ратифікував декілька договорів про нерозповсюдження разом із заявами про дотримання режимів контролю за озброєнням. У відповідь на занепокоєння США стосовно підтримки китайськими компаніями Пакистану, не охопленого договорами та вимогами Режиму контролю ракетних технологій, Китай оголосив у

листопаді 2000 р., що він не допоможе жодній країні у розробці балістичних ракет, які можна використовувати для доставлення ядерної зброї. Але, не дивлячись на це, США продовжують перейматися з приводу ймовірної китайської ядерної допомоги Пакистанові [7, с. 13-14].

Після розкриття західними спецслужбами нелегальної мережі продажу ядерних матеріалів та технологій під керівництвом Абдула Кадіра Хана в 2003 р. та його затримання у січні 2004 р. розкрилися нові деталі у співпраці між Пакистаном та Китаєм. Офіційні дипломатичні кола Китаю протягом чверті століття заперечували сам факт допомоги будь-якій країні отримати ядерний потенціал. Проте сам А. Хан в спеціальному звіті (міститься на одинадцяти сторінках) про пакистанську ядерну програму повідомив: «За моїм власним проханням китайський міністр... подарував нам 50 кг збагаченого урану, якого вистачало для двох видів зброї». А. Хан також зазначив, що він та двоє пакистанських чиновників, протягом декількох днів, коли вони були присутні в Пекіні в 1976 р., проінформували трьох китайських високопосадовців про допомогу у ядерній програмі Китаю при залученні європейських технологій. В результаті домовленостей пакистанські експерти були відправлені в Ханьчжун, де вони, за словами Хана допомогли «встановити центрифужний завод». Також було відправлено 135 літаків з відповідним технічним устаткуванням. У відповідь Китай надіслав до Пакистану 15 тон гексафториду урану, сировини для пакистанських центрифуг, які пакистанцям було важко виробляти самостійно. Це допомогло дослідним лабораторіям почати виробництво урану для військових цілей у 1982 р. [2]. Саме ж випробування ядерного снаряду відбулося 28 травня 1998 р., незадовго після аналогічного випробування Індією.

Проте, співробітництво Пакистану з Китаєм у сфері ядерних технологій не обмежується лише створенням та модернізацією зброї масового ураження, але також тісно пов’язане з мирним освоєнням атомної енергії. Документально підтверджений початок співробітництва Пакистану та Китаю у ядерній енергетиці було покладено відповідною угодою 15 вересня 1986 р. Але деталі цього договору не є відкритими для широкого доступу.

Відповідно до пакистанських та китайських ЗМІ, у 1992 р. Китай почав будувати у Пакистані атомну електростанцію в місті Чашма. У 1994 р. Китай підозрювався у допомозі Пакистану при будівництві реактору з виробництва плутонію в місті Хушаб, який не охоплюється гарантіями (МАГАТЕ) [3, с. 3].

Основна частина станції Чашма-1 була розроблена Шанхайським науково-дослідним і проектно-конструкторським інститутом атомної енергетики на базі АЕС Ціньшань. Вона була запущена в травні 2000 р. Будівництво його близнюка Чашма-2 почалося у грудні 2005 р. Повідомлялося, що його вартість склала 51,46 млрд пакистанських рупій (490 млн дол. США, з яких 20 млн дол. США профінансовано Китаєм). Угода про гарантії з МАГАТЕ було підписано в 2006 р., а підключення до електромережі відбулося лише у березні 2011 р. Комерційна експлуатація почалася в травні того ж року.

У червні 2008 р. уряд оголосив про план будівництва блоків 3 та 4 в Чашмі потужністю 320 МВт енергії кожна і які теж значною мірою фінансувалися Китаєм. Чергова угода про допомогу з боку Китаю в цьому проєкті була підписана у жовтні 2008 р. як реакція на ядерну угоду між США та Індією, яка передувала цьому.

У березні 2009 р. Шанхайський науково-дослідний та проектно-конструкторський інститут атомної енергетики оголосив, що розпочав проектування Чашма-3 та 4. Генеральним підрядником виступила компанія «Чайна Жонгюан Енджінерінг Co. Лтд» (China Zhongyuan Engineering Co. Ltd (CZEC) та будівельна компанія «Чайна Наклер Індастрі No.5» (China Nuclear Industry No.5) як установник технічного обладнання.

У квітні 2009 р. між Шанхайським науково-дослідним та проектно-конструкторським інститутом та Ісламською Республікою Пакистан був підписаний контракт на розробку проекту. Уряд Пакистану заявив, що він схвалив проект вартістю 2,37 млрд доларів, з яких 1,75 млрд доларів включає «валютний компонент». У березні 2010 р. Пакистан оголосив, що він погодився з умовами Чашма-3 та 4, згідно з якими Китай надасть 82% від загального фінансування вартістю 1,912 млрд доларів США у вигляді трьох двадцятирічних кредитів під низькі відсотки. Це також забезпечило б паливо для реакторів, термін служби яких розрахований на сорок років [8].

Таким чином, можна стверджувати, що за даними розвідок (переважно американської та британської), а також заяв високопосадовців та аналітичних звітів яскраво простежується характер співробітництва між двома державами у галузі ядерних технологій, який свідчить про широку зацікавленість Пакистану та Китаю у продовженні цих відносин. Підґрунтям для взаємної підтримки у цій сфері є наявність спільних геополітичних поглядів та економічних інтересів, які базуються, головним чином, на створені стратегічної противаги тандему США – Індія, як головних регіональних конкурентів. Доволі дискусійним залишається

процес набуття Пакистаном ядерної зброї, оскільки стосується так званої «таємної дипломатії», нелегальної купівлі-продажу ядерних матеріалів та відсутності дієвих міжнародних регуляторних механізмів, які могли б контролювати ці процеси. Отже, ретельний аналіз не тільки двосторонніх, але й значною мірою багатосторонніх відносин, як побіжного результату взаємодії в такій актуальній сфері як ядерні технології, дозволить осягнути ядерні програми країн з метою розробки концепцій контролю за ними або недопущення їх розповсюдження в подальшому.

Використані джерела та література:

1. Ramana S. China – Pakistan nuclear alliance. S. Ramana. Institute of Peace and Conflict Studies Special Report. 2011. № 109. P. 10-23. URL: http://www.ipcs.org/issue_briefs/issue_brief_pdf/SR109.pdf
2. Pakistani nuclear scientist's accounts tell of Chinese proliferation by R. Jeffrey Smith and Joby Warrick. Washington Post (Friday, November 13, 2009): URL: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/11/12/AR2009111211060.html?sid=ST2009111300578
3. China and Proliferation of Weapons of Mass Destruction and Missiles: Policy Issues by Shirley A. Kan. Congresoinal Research Service Report. January 5, 2015. 70 p.
4. Ядерне нерозповсюдження у світовій політиці [Текст]: дис... д-ра політ. наук: 23.00.04. Галака Сергій Павлович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 478 арк.
5. Ісламська республіка Пакистан у системі регіональної безпеки (1998-2016 рр.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Тихоненко Ірина Вікторівна; Чорномор. нац. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2017. 20 с.
6. IAEA International Atomic Energy Agency. List of Member States URL: https://www.iaea.org/about/governance/list-of-member-states
7. Proliferation: Threat and response. Office of the Secretary of Defense. January 2001. 125 p.
8. Nuclear Power in Pakistan. World Nuclear Association. URL: http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/pakistan.aspx